

## Pándi Pál: Kritikus ponton

Pándi 1957—1971 között írt kritikáinak és művelődéspolitikai cikkeinek válogatott anyagát tartalmazza ez a kötet, melynek egyik írásában tétélesen is megfogalmazódik a kérdés és a válasz a kritikus hivatásáról: „Mi tehát a kritikus feladata? Előrebocsátva, hogy a végzett munka természete és a munkát végző alkata szerint többféle kritikustípus létezik, valamennyire érvényes az a feladatmeghatározás, hogy a műbíráló legyen kritikusa, szellemi társa, ösztönzője és propagálója kora jelentős művészi áramlatának vagy áramlatainak, jelentős alkotóinak, jelentős tehetségeinek. S legyen *kifejezője* is a maga módján a kor lényeges igényeinek, központi problémáinak.” Ebből mindjárt adódik is számunkra a további kérdés: ezen az alapvetően közös feladatkörön belül milyen kritikustípust, milyen kritikus magatartást képvisel Pándi Pál?

Egy később bizonyára megírásra kerülő, a felszabadulás utáni magyar irodalomkritika történetét átfogóan elemző munkának sok más szempont mellett majd abból az aspektusból is meg kell vizsgálnia tárgyát, hogy kritikai életünkben általában, s konkrétan élvonalbeli kritikusaink munkásságában mennyiben és hogyan hatnak-érvényesülnek Lukács György gondolatai, hogy a lukácsi elmélet milyen módon és mértékben hatotta át s termékenyítette meg a gyakorlati kritikát. Ez a jövőbeli feltérképezés — amely feltétlenül kettős előnnyel jár, mert nemcsak irodalomkritikánk, hanem a lukácsi koncepció teljesebb és árnyaltabb értelmezése és minősítése vonatkozásában is hasznos és elengedhetetlen — a végeredményt illetően szükségszerűen sokszínű képről tudósíthat majd, ezen belül azonban kimutatja egy olyan autentikus kritikustípus meglétét, amely átveszi a lukácsi elmélet lelkét, központi gondolatát, Pándival szólva „a valóság lényegére irányuló művészi törekvést”, az így felfogott korszerű és dialektikus realizmuskategóriát, anélkül azonban, hogy Lukács szűken megvont esztétikumfogalma, valamint közelebbről vett irodalmi tájékozódása és ízlésiránya különösebben mértékadó lenne számára.

Ennek a kritikustípusnak egyik reprezentánsa Pándi Pál. Könyvének utószavában maga is szól arról a meghatározó hatásról, amit Lukács György munkássága gyakorolt rá kritikus pályakezdekésekor és még inkább az utolsó tíz évben, s jóllehet bírálaiban csak ritkán hivatkozik rá, és terminológiailag nagyon elvétve használja a lukácsi kategóriarendszer fogalmait, kritikus szemléletében, magatartásában tisztán érződik a lukácsi esztétika alkotó alkalmazására való törekvés.

Pándi elsődlegesen a műalkotásban realizálódott világnézet és művészi alkotóerő, illetőleg mindezeknek a valóság lényegére való irányultsága nézőpontjából vizsgálja a művet, s közben igyekszik a maguk összetettségében értelmezni mind a világnézet, mind a megformáltság momentumait s egymáshoz való viszonyukat is. Míg egyik részről következetesen érvényesíti azt az elvet, hogy a marxista világnézet önmagában nem szavatolja se jó, se szocialista művek alkotását, másik részről a művek szemléleti problémáinak az esztétikai értékre negatív kiható erejét is érvekkel igazolja. Noha álláspontjának lényegéből eredően nem tesz egyenlőséget a különböző művészi módszerek meglévő és potenciális értékei közé, nem zárja ki a priori egyiknek értékeremtő lehetőségét sem. Kritikus tájékozódásának sincs szigorúan lehatárolt köre, elvileg nyitott a mai magyar irodalom minden jelentékeny tendenciája, alkotója és műve felé.

Mindez persze — bármilyen fontos is — csak a megfelelő elméleti-esztétikai alapot jelenti még. Ahhoz, hogy a magyar marxista irodalomkritika egyik reprezentánsa, *egyénisége* legyen, ennél jóval több is kell, mindenekelőtt kellő felkészültség és mélyen átértett kritikus felelősségtudat, ami magában foglalja a következetes elvi — nem személyi! — síkon történő s egyúttal határozott, szókimondó megítélés képességét és bátorságát is.

Pándi tud és mer értékelni, bírálni és vitatkozni, s nemcsak olyankor, amikor

szürkébb írásokról, hanem akkor is, ha nagy írókról és nagy alkotásokról van szó. Nem szólam, hanem eleven gyakorlat nála az a szabály, hogy a komoly, értékes művekhez egyedül méltó kritikái fogadtatás az igazságos elemző bírálat, nem pedig a térdet-fejet hajtó hozsannázás. Pándi írásai meggyőző cáfolatai annak az eléggé elterjedt tévhitnek, amely szerint egy műalkotás megítélésében az a perdöntő, hogy a róla írott kritika *mennyiségileg* milyen arányban tartalmaz dicsérő vagy bíráló szót: ha jó a mű, a kritikusnak többet kell foglalkozni a pozitívumaival, mint a gyengéivel, és megfordítva is. Ettől már csak egy lépésnyire van az az udvariaskodó bírálói magatartás, amely szinte kizárólag csak az éreynyeket hajlandó méltatni.

Pánditól távol áll az efféle mechanikusan mérlegelő módszer, nála a műérték és a problémákkal való foglalkozás közt nincs ilyen egyenes függőségi viszony. Ha rangos teljesítményben bíráltnivalót lát, már csak a mű rangja miatt is kötelezőnek érzi kritikái álláspontjának kifejtését, s ezzel nem csorbitja az alkotás összértékének elismerését.

A nyílt, világos állásfoglalás kedvelésével szorosan összefügg Pándi kritikusi egyéniségének másik fontos vonása, a lényegretörés. Elvi-esztétikai alapállása semmiképpen nem zárja ki, sőt feltételezi a mű teljes belső logikájában és világában — így formavilágában — való körbemozgást is. Nemcsak irodalomtörténeti munkái, hanem szorosabban vett kritikái közül is jó néhány (pl. az *Igéző-bírálat*) bizonyítja, hogy felkészültsége és készsége is megvan a komplex elemzésre. Több oka van, hogy írásainak nagyobbik felében túlnyomórészt mégis a tartalmi sík vizsgálata áll előtérben, ezt bontja ki részletesen, s a formai oldalra már jóval rövidebben, néha csak jelzésszerűen utal. A megjelenési fórum jellege is közreműködik ebben, tehát az a tény, hogy kritikáinak többsége napilapban jelent meg; sokszor objektíve az adott mű is erre készített, mivel valóban a tartalmi problematika feltárása a fontosabb és tanulságosabb benne, de láthatólag szubjektíve is sokkal nagyobb kedvvel időzik a szemléleti kérdések taglalásánál. Pándi általában a művek alapproblémáira, fő csomópontjaira koncentrálnak. Igazat adunk Pándinak abban, hogy ez az eljárás akkor lenne hibáztatható, ha az így kapott eredmény a lényegben ellentmondana annak a műértelmezésnek és értékelésnek, ami a komplex elemzés útján előáll. Pándi értelmezései és ítéletei azonban zömmel helyesek és időállóak, ti. kritikusi módszerében rejtetten ugyan, de ott van a komplexitás, az egységben-szemlélés: Pándi mindig műegészben gondolkodik, még akkor is, ha a bírálatában ténylegesen leírtak nem terjednek ki a mű valamennyi rétegére vagy részletére. S ha néha valóban hiányérzetünk is van egy-egy kritika olvastán ez utóbbi miatt, a módszer jogosságát és hatékonyságát ez nem érinti.

Az a másfél évtized, amelyet a kötet anyaga átfog, Pándi kritikusi munkásságának fontos és gyümölcsöző időszaka. Az írásokból jól kitűnik, hogy közben ő maga is mennyit fejlődött, kritikái elemzőbbek és érvelőbbek lettek, főleg a 60-as évek közepétől kezdve. (Hogy ebben a fejlődésben személyes belső kritikusi érése, a lukácsi esztétikával való behatóbb megismerkedése, valamint politikai életünk s benne kultúrpolitikánk alakulásának kedvező hatása egyaránt közrejátszott, az teljesen nyilvánvaló.) Mások is szóvá tették már, hogy egy vonatkozásban azonban visszalépés történt Pándinál ebben az időszakban: a fiatalabb írógenerációkra alig-alig terjed ki kritikusi figyelme. Kritikáiban majdnem kizárólag a már kiforrott és irodalmunk élvonalába tartozó írók műveivel foglalkozik.

„Többféle kritikustípus létezik”, s ez egészen természetes. Még a lukácsi esztétika alapjára helyezkedve is többféle van. Vannak és lehetnek különböző kritikusi megközelítésmódok, eljárások. Ez a könyv mindenesetre bizonygató rá, hogy az a magatartás és módszer, amit Pándi képvisel, egyike a legjobbaknak. (*Szépirodalmi*, 1972.)

VÖRÖS LÁSZLÓ